

SZAKNYELVI SAROK

Folyóiratunk a „Szaknyelvi sarok” rovat indításával vállalta, hogy fórumot nyit a növényvédelmi tudományok művelőinek és oktatóinak, nyelvvelmi és értelmező írásaik megjelentetésére. Eddig elsősorban a rovarban képviselői jelentkeztek kézírataikkal.

A közelmúltban dr. Kövics György egyetemi docens (DATE, Debrecen) kereste meg Szerkesztő Bizottságunkat javaslatával. Javaslata egyben felhívás is a növénykórtan művelőihöz és oktatóihoz, hogy ragadjanak tollat és ki-ki a saját jól ismert területéről – ahol ott-honosan mozog – írjon. Írjanak azért, hogy szakmai nyelvünk csiszolódjon és zárkózzon fel a növénykórtan változó és fejlődő tudományos nyelvéhez. Ha nem teszünk ennek elérésére, akkor szaknyelvünk elszakad a tudományos fejlődés egyre gyorsuló folyamatától. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy oktatóink és kutatóink jelentős része már nem fogja érteni az újabb és újabb tudományos közleményeket és még kevésbé tudja majd az új ismereteket átadni a fel-növekvő nemzedékeknek.

A Szerkesztő Bizottság üdvözli Kövics György kezdeményezését, és további írásokat vár a növénykórtan és az ahhoz kapcsolódó mikológia területéről is. Ezek az írások „Tallózás téves vagy vitatható – esetleg új – szakmai fogalmak között a növénykórtanban” c. alatt fognak megjelenni.

Vajna László

A BÚZA KŐÜSZÖG BETEGSÉGEI (*TILLETIA LAEVIS* KÜHN, *TILLETIA CARIES* DC. TUL., *TILLETIA CONTRAVERSA* KÜHN) ÉS A HAGYMAFÉLÉK *SCLEROTIUM CEPIVORUM* BERK. OKOZTA FEHÉR ROTHADÁSA

Kövics György

Debreceni Agrártudományi Egyetem

Növényvédelmi Tanszék, 4015 Debrecen, Pf. 36.

A búza kőüszög betegségeinek jelentkezése napjaink újra felszínre került problémája, a szakértelem hiánya (és sajnos sokszor az anyagiak miatti túlzott kockázatvállalás) következménye, hogy csökkent a szakszerűen előkészített vetőmag iránti kereslet, saját termesztésű, sőt csávázatlan magot is elvetnek, amely megteremti a kőüszögterjedés feltételeit. A már-már megoldottnak tekintett kőüszög

„egy tegnapelőtti betegség holnap újra kopogtathat az ajtókon?” (Szunics és Szunics 1994). A búza kőüszög betegségeinek előidézéséért a *Tilletia laevis* Kühn, a *Tilletia caries* (DC.) Tul. fajok felelősek. Előfordul, hogy kórokozóként egy kérdéses fajt – főként kelet-európai hivatkozásokban – is idéznek, amelyet Gassner (1938) a *Tilletia tritici* (= *T. caries*) forma *intermedia* (*nomen nudum*)-ként, majd Savulescu (1957) *Tilletia intermedia* (Gassner) T. Savul.-ként ismertet, s amely a *Tilletia laevis* × *caries* hibridje lehet (?) (Vánky 1985).

A *Tilletia laevis* Kühn (1873) in Rabenhorst (1873) No. 1697 sima falú üszögspórákat képez, a Kárpát-medencében meglehetősen gyakori (Vánky 1985). A gomba tankönyveinkben ma is a szinonim néven [*T. foetida* (Wallr.) Liro] használatos, de ez a kombináció illegitim (Mordue és Ainsworth, Mycol. Pap. 154 37., 1984).

A búza – törpülés tünetével is együtt járó – kőüszög betegségét a *Tilletia contraversa* Kühn (1874) in Rabenhorst (1874) No. 1896 okozza. A „*contraversia*” vagy másként „*contro-versia*” ellenvetést, tiltakozást jelent, azaz a búza nem hajlandó szárba szökkenni: a fertőzött hajtások kb. 1/3 magasságúak az egész-

ségeshez képest, és a szemek helyén üszög-puffancsok keletkeznek.

A név helyes használata már a faj leírását követő időkből gondot jelentett; Kühn későbbi munkáiban ortográfiai hibának tartva az eredeti „*contraversa*”-t, maga is a „*controversa*”-ra módosított formát használja. A külföldi szakmai névhasználatban azután jórészt a „*Tilletia controversa*” honosodott meg. A hazai szakirodalomban Podhradsky (1962) a búza üszög-betegségeiről írt kitűnő könyvében következetesen a „*T. contraversa*” formulát követi, bár lábjegyzetben (34. old.) a „nómenklatúráilag helyes *T. controversa*” forma széles körű használatról említést tesz. Feltehetően ennek nyomán honosodott meg a hazai szak- és tankönyvekben, egyetemi jegyzetekben (néhány kivételtől eltekintve) a „*T. contraversa*” név használata. Vánky (1994) újabb monográfiájában Johnsson (1991) álláspontját fogadja el, miszerint „a klasszikus latin nyelvben mind a *controversus*, mind a *contraversus* melléknév használatos volt”, ekképpen cáfolva, hogy helyesírási korrekcióra lenne szükség. Jelen helyzetben – úgy tűnik – a hazai gyakorlat széles körű, a világban megszokottól eltérő „téves” névhasználat előnyünkre változott?!

A **hagymafélék fehér rothadását** a *Sclerotium cepivorum* Berk. okozhatja. A betegség savanyú talajokon fordul elő Európa és Amerika számos országában (Schwart és Krishna Mohan 1995); tudomásunk szerint hazánkban jelenleg nem károsít, megtelepedése kevésbé valószínűsíthető. A kórokozó hidegkedvelő (min. 9 °C, optimum 14–18 °C), mikroszkleróciumai 24 °C-on már nem csíráznak. A „fehér rothadás” kórokozója a *Sclerotium cepivorum* gomba (és nem *Sclerotinia cepivorum!*), amely a Myceliales (Agonomycetes) rendbe tartozik, azaz ivaros alakja nem ismert, habár apró spermácium-szerű fialospórákat képezhet vizes agar táptalajon (*Myrioconium* sp. – ez gyakran a Sclerotiniaceae család *Myriosclerotinia* Buchwald. nemzetség anamorfiáira jellemző). A spaporodás-terjedés szolgálatában apró szkleróciumai állnak, amelyek 0,35–0,5 mm átmérőjűek, kerekdedek, néhány izolátum esetében nagyobbak (0,75 mm) és szabálytalan alakúak is lehetnek. A **gomba szinonímja** (és nem teleomorfiája (!), azaz ivaros alakja,

ahogyan ezt sok helyütt említik) a *Stromatinia cepivora* (Berk.) Whetzel (helytelenül: mint „*cepivorum*”), melyet leírója – tévesen – azért sorolt a tömlősgomba *Stromatinia* nemzetségbe (Sclerotiniaceae család), mivel a gomba szkleróciumai hasonlítanak a *Stromatinia gladioli* (Drayt.) Whetzel apotéciumot képező gombáéhoz (anamorfja *Sclerotium gladioli* Massey) (Boerema és Hamers 1988). Bizonyítható anamorf – teleomorfi kapcsolat a *Sclerotium cepivorum* és a „*Stromatinia cepivora*” között tehát nincs, így apotéciumot és aszkospórákat sem képez! A *Stromatinia gladioli* faj a gladiólsz, *Crocus*, *Freesia*, *Galanthus*, *Montbretia* fajok száraz rothadását okozza és Magyarországon is károsít (Folk és Glits 1993).

IRODALOM

- Boerema, G. H. and Hamers, Maria E. C. (1988): Checklist of scientific names of common parasitic fungi. Ser. 3a: Fungi on bulbs: Liliaceae. Neth. J. Pl. Path. 94 Suppl. 1: 1–32.
- Érsek T. (1995): Nyelvédelem a növényvédelemben. Növényvédelem, 31: 562–564.
- Folk Gy. és Glits M. (1993): Kertészeti növénykórta. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Gassner, G. (1938): Über Auftreten und Verbreitung von *Tilletia tritici* und *Tilletia foetens* in der Türkei. Phytopath. Z., 11: 469–488.
- Johnsson, L. (1991): The nomenclature concerning *Tilletia contraversa* Kühn. Z. Pflanzenkrankh. Pflanzenschutz, 98: 627–629.
- Kühn, J. (1874): Mitteilungen über die Entwicklungsformen des Getreidebrandes etc. Ber. Sitzungen Naturf. Ges. Halle, 5–7.
- Podhradsky J. (1962): Búzaköszög és törpeköszög. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Rabenhorst, L. (1873): Fungi europaei exsiccati. Cent. XVII. No. 1601–1700. Hedwigia, 12: 139–144 & 149–153.
- Rabenhorst, L. (1874): Fungi europaei exsiccati. Cent. XIX. No. 1801–1900. Hedwigia, 13: 184–189.
- Savulescu, T. (1957): Ustilaginele din R. P. Romina. I–II. Bucuresti, Edit. Acad., 927.
- Schwartz, H. F. and Krishna Mohan, S. (eds.) (1995): Compendium of Onion and Garlic Diseases. APS Press, The APS, St. Paul, Minnesota, USA
- Szunic L. és Szunic L. (1994): Búzaköszög, egy tegnapelőtti betegség holnap újra kopogtathat az ajtónkon? Növényvédelem, 30: 461–465.
- Vánky, K. (1985): Carpathian Ustilaginales. Acta Universitatis Uppsaliensis Symbolae Botanicae Uppsaliensis XXIV: 2 Uppsala, 259–260.
- Vánky, K. (1994): European smut fungi. G. Fischer Verlag, Stuttgart, Jena, New York